

«ԲԱՆՔ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱՑ ԱԴԳՏԱԿԱՐՔ ԵՒ ՊԻՏԱՆԱՑՈՒՔ»

Բանալի բառեր՝ ժողովածու, հունարեն, Դեմոկրիտոս, խրատ, բնագիր, ասույթ, Ստոբեոս, փիլիսոփա:

ԺԳ-ԺԴ դդ. հայերեն ձեռագիր «Ժողովածոյ»-ներում ընդգրկված «Բանք իմաստասիրաց» բնագրի ընդարձակ տարբերակների մանրագնին ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ ԺԳ դ. Սյունիքում ընդօրինակված ՄՄ 5862 ձեռագիրն իբրև գաղափար օրինակ է ծառայել ԺԴ դ. «Բանք»-երի համար¹: Ինչ վերաբերում է հայերեն թարգմանության սկզբնաղբյուրին, այդ հարցը դեռևս մնում է անորոշ: Ինչպես նշել էինք ԺԴ դ. ձեռագրերին նվիրված մեր հոդվածում, իտալացի հայագետ էմիլիո Տեզան, հայերեն բնագիրը համեմատելով Յոհան Ստոբեոսի (ե դար) կազմած «Չորս գիրք քաղվածքների, ասույթների ու խրատների» (Ἐκλογὴν, ἀποφθεγμαίων, ὑποθηκῶν βιβλία τέσσαρα) ժողովածուի հետ, ենթադրել է, որ հայերեն ասույթների մի մասը քաղված է այդ գրքից²:

Հույն փիլիսոփաների ասույթները լայն տարածում են գտել նաև հունարեն երկու անանուն ձեռագրերի (*Parisinus graecus* 1168, *Bodleianus Digby* 6) միջոցով, որոնց գրչության վայրն անհայտ է, ենթադրվում է, որ գրվել են Կոստանդնուպոլսում, Թ-Ժ դդ.³: Դրանց հիման վրա հետագայում կազմվել է *The Corpus Parisinum* (CP) ժողովածուն, որտեղ ասույթները բաժանված են վեց առանձին մասերի⁴: Մեր ուսումնասիրության հետ առնչվում են հատկապես

* Մերոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ք.գ.թ., rouzanpoghosian@gmail.com, հոդվածը ստանալու օրը՝ 4 սեպտեմբերի, 2024, հոդվածը գրախոսելու օրը՝ 26 հոկտեմբերի, 2024:

¹ Բ. Պողոսյան, ««Բանք իմաստասիրաց»-ի տարբերակները ԺԴ դարի ձեռագիր «Ժողովածոյ»-ներում», *ԲՄ*, № 37, 2024, էջ 79-87:

² Է. Տեզա, «Հելլեն իմաստասիրաց հատըմտի խրատ քաղվածքների ի հայ», *Քաղմավէպ*, 1894, էջ 73:

³ D. M. Searby, “Greek Collections of Wise and Witty Sayings” *COMSt Handbook*, Stockholm University, 2016, pp. 3-4.

⁴ D. M. Searby, *The Corpus Parisinum*, A Critical Edition of the Greek Text with Commentary and English Translation A Medieval Anthology of Greek Texts from the 600 B. C. – 700 A. D. (Greek and English Edition), Edwin Mellen Press, 2007.

վերջին երեք մասերը, որոնցում ընդգրկված են թագլուխների և ասույթների զգալի մասը նույնությամբ առկա է հայերեն բնագրում: Մինչ դրանց անդրադառնալը նշենք, որ ժողովածուի երրորդ մասը բավականին ընդարձակ է (556 ասույթ), մեծ թիվ են կազմում հույն փիլիսոփա Դեմոկրիտոսի բարոյախրատական խոսքերը, սակայն հանդիպում են նաև Ալեքսանդր Մեծին վերագրված ասույթներ, որոնցից մի քանիսը պահպանվել են հայերեն բնագրում, ինչպես օրինակ՝ «ՅԱղեքսանդր թագաւոր հարցեալ, թէ՞ որպէ՛ս զհայր քո, եւ զԱրիստոտէլ, ասաց. «Ձմին որպէս պատճառ գոլոյ, եւ զմին որպէս բարիոք գոլոյ»» (CP 3, 413 [999]):

Չորրորդ (CP 4, *Anthology of Stobaeus*) մասն ընդգրկում է Ստոբեոսի վերոնշյալ գրքից մեջբերված 214 ասույթ թեմատիկ ենթավերնագրերով: Առաջինը կոչվում է «Խոհեմության մասին», հայերեն բնագրում՝ «Իմաստութիւն», որին հաջորդող բազմաթիվ թեմաների մեջ գտնում ենք արիության, շոգմոգության, լուության, իշխանության, հայրերին պատվելու, հարստության, արծաթասիրության մասին ենթագլուխներ, որ պահպանվել են նաև հայերենում: Հարցն այն է, որ այդ թեմաների վերաբերյալ ասույթները հայերենի հետ նույնը չեն, ավելին՝ մեծ մասամբ վերագրված են այլ փիլիսոփաների: Այսպես օրինակ, Պլուտարքոսի «Մի՛ խորհիր զհեշտալին, այլ զազնիւն...» միտքը հանդիպում է «Անկեղծության մասին» ենթավերնագրի ներքո՝ իբրև Սոլոնի ասույթներից (CP 4, 58 [1205]: նույն հատվածում՝ «Որպէս մեղուն յամենայն ծաղկանց նստի, այլ զպիտանին առնու, նոյնպէս ամենայն իրաց պարտ է հմտանալ, սակայն զաւգտակարն առնուլ» ասույթի հեղինակը ոչ թե Սոկրատեսն է, ինչպես հայերեն բնագրում, այլ Արիստոնիմոսը և այլն:

Հինգերորդ մասում (CP 5, *Gnomologium Byzantinum*) ընդգրկված 97 ասույթները նույնպես դասակարգված են ըստ թեմաների, ուշագրության են արժանի հատկապես իմաստության ու խելքի, օրենքի, բարեկամության, բարեբախտության, բժիշկների, գինու, բախտի, կանանց մասին ենթավերնագրերը, որոնք առկա են նաև հայերեն բնագրում, սակայն դրանց վերաբերյալ ասույթները նույնը չեն հայերենի հետ կամ էլ՝ վերագրված են այլ փիլիսոփաների: «Կանանց մասին» ենթագլխում ուշագրավ է հատկապես Սեկունդոսի հայտնի ասույթը՝ «Սեկունդոս ի հարցանելն, թէ՞ զի՞նչ է կին, ասէ. «Ընտանի գազան, մարդոյ կուրութիւն, տան մրրիկ, տուգանք, կենաց թշնամի, աթոռակից վիշտ»» (CP 5, 95 [1458]), որի տարբերակներն առկա են հայերեն գրեթե բոլոր ընդարձակ բնագրերում՝ «Վասն չար կանանց» ենթագլխի ներքո:

Վեցերորդ մասն (CP 6) ընդգրկում է 228 ապոֆթեգմա, հայտնի է որպես *Gnomologium Vaticanum* (GV)⁵, ասույթներն այստեղ դասավորված են հույն փիլիսոփաների անունների այբբենական հերթագայությանը, կան նաև անանուն ասույթներ, որոնք նույնպես ներկայացված են այբբենական կարգով՝ ըստ տվյալ ասույթի սկզբնատառի: Համեմատությունը ցույց է տալիս, որ հայերեն թարգմանական բնագրում հույն փիլիսոփաների անունները մեծ մասամբ փոխված են, այսպես օրինակ, «Վասն բարեկամաց»-ի՝ «Դիմոսթենէս նախատեսալ լինէր, հաճախ ընդ շարս շրջելով, ասէր. «Եւ բժիշկք ընդ ախտաժեստս, բայց ինքեանք առողջք են» ասույթն այստեղ ասվում է Ռոմուլուսի վերաբերյալ (CP 6, 166 [1643], իսկ «Վասն մահու» ենթավերնագրի ներքո Սոկրատեսին վերագրված «Սմա հարցին, թէ զի՞նչ է դժոխք, ասէ. «Ոչ ես երթեալ եմ, եւ ոչ անտի ոք եկն»» ասույթը պատկանում է Քրիսիպպոսին (CP 6, 214 [1691] և այլն: Հետաքրքրական է, որ հայերեն բնագրի «Վասն խրատո» ենթագլխի ներքո «Իմաստասէր ոմն երկուս ունէր աշակերտս. մին ջանոտ եւ անմիտ, եւ միւսն միտառնու եւ հեղգ եւ ի շուսանելն ասէ. «Երկոքինդ ի կորուստ եղիցիք, զի միդ կամի եւ ոչ կարէ, եւ միդ՝ կարէ եւ ոչ կամի»» ասույթն անանուն է նաև այստեղ (CP 6, 210 [1687]):

Հունարեն ասույթների ժողովածուները թարգմանվել են լատիներեն, ասորերեն, արաբերեն, հայերեն, ֆրանսերեն, իսպաներեն և այլ լեզուներով՝ դառնալով այդ ժողովուրդների գրավոր մշակույթի անքակտելի մասը: Պետք է նկատել, որ այդ ժողովածուներին նվիրված ուսումնասիրություններում որևէ անդրադարձ չի արվում հայերեն թարգմանությանը, մինչդեռ Ժ. Գ. ի վեր այդ բնագիրն ընդգրկվել է հայերեն ավելի քան հարյուր գրչագրերում:

Հայ գրիչները բավականին ազատ են վարվել «Բանք»-երի հետ՝ իրենց ցանկությունները ավելացնելով բոլորովին նոր ենթագլուխներ, ասույթներ, ինչպես վկայում է, օրինակ, Վիենն. 2253 ձեռագիրը (ԺԸ-ԺԹ դդ., գրչության վայրն անհայտ)⁶, որը տեղում ուսումնասիրելու առիթ ունեցանք 2023 թ. ամռանը: Բնագիրը կոչվում է ոչ թե «Բանք», այլ՝ «Խրատք իմաստասիրաց», առաջին ենթավերնագիրն է՝ «Ի փիլիսոփայից յաղագս խելաց եւ իմաստութեան», որը սկսվում

⁵ Վատիկանի ասույթների ժողովածուն (*Gnomologium Vaticanum* կամ GV) 577 ասույթ պարունակող ձեռագիր է՝ պահպանված Վատիկանի հավաքածուի՝ 15-րդ դ. հուն. 743 ձեռագրում: Հրատարակվել է՝ *Gnomologium Vaticanum e codice Vaticano graeco* 743, ed. L. Sternbach (Texte und Kommentare 2), Berlin 1963, տե՛ս նաև <https://ancientwisdoms.ac.uk/library/>:

⁶ Յուդակ հայերէն ձեռագրաց Մխիթարեան Մատենադարանին ի Վիեննա, հ. Գ., կազմեց Հ. Օգոստինոս վրդ. Սեբուկեան, Վիեննա, 1983, էջ 844:

է Պլատոնի հայտնի ասույթով: Ի տարբերություն ՄՄ 5862-ի, ունի 28 ենթագլուխ՝ 22-ի փոխարեն: Այդ ձեռագրին ավելի մանրամասն կանդրադառնանք ԺԸ դարի «Ժողովածոյ»-ներում ընդօրինակված «Բանք»-երը քննելիս, միայն նշենք, որ վերջին ենթագլուխն է «Յաղագս աստուածութեանն վկայութիւնք», որը հայերեն որոշ ձեռագրերում ընդօրինակվել է իբրև առանձին բնագիր: ԺԷ դ. «Ոսկեփորիկ»-ում վերնագրված է «Վկայութիւն արտաքնոց փիլիսոփայից վասն աստուածութեանն», ունի ընդամենը հինգ ասույթ, որոնցից միայն չորսն են համընկնում ՄՄ 5862-ի հետ: 1922 թ. այն հրատարակվել է «Բազմավէպ»-ում⁷:

Այսպիսով, ԺԳ-ԺԴ դդ. «Բանք իմաստասիրաց»-ների համեմատական քննությանմբ պարզվում է, որ դրանց գերակշիռ մասը զուգահեռներ ունի վերոնշյալ երկու անանուն ձեռագրերի հետ, բացառությամբ «Վասն աստուածութեան» ենթագլխի, որի սկզբնաղբյուրը դեռևս մնում է անհայտ: Պետք է ենթադրել, որ այդ ձեռագրերի ասույթներից կազմվել է մեկ կամ մի քանի ընտրանի, որը եղել է հայերեն թարգմանության սկզբնաղբյուրը: Զպետք է բացառել, որ այդպիսի ընտրանիներ կարող էին կազմվել նաև հայ հոգևոր վերնախավի պատվերով: Մեզ ավելի հավանական է թվում վերջինը, քանի որ հայերեն թարգմանությունն էականորեն տարբերվում է, օրինակ, ասորերենից, որին նվիրված անգլերեն ուսումնասիրությունը՝ ասույթների զուգահեռ թարգմանությամբ հրատարակվել է Զալցբուրգի համալսարանի պրոֆեսոր Յ. Արժանովի աշխատասիրությամբ⁸:

Հայերեն բնագրերը բավականին տարբեր են, չեն ծածկում միմյանց, քանի որ գրիչները, ինչպես նշեցինք, ազատորեն խմբագրել ու հղկել են այդ ասույթները, ավելացրել նոր ենթագլուխներ և իմաստալից մտքեր՝ հաճախ աղավաղելով հույն փիլիսոփաների անունները կամ նրանց վերագրելով այլ ասույթներ: Այդ իսկ պատճառով համեմատական բնագիրը կազմելիս նկատել ենք ոչ միայն առանձին բառերի տարբերություններ, այլ նաև նույն ասույթի տարբեր ձևակերպումներ: Սույն բնագրում դրանք հատուկ ընդգծել ենք շեղ տառատեսակով գրիչների միջամտությունն ավելի ակնառու դարձնելու նպատակով:

Համեմատվող բնագրերում քիչ չեն նաև ավանդական ուղղագրության կանոններից շեղումները, հատկապես սայ, նայ գրության ձևերը, որոնք նույնությամբ չենք պահպանել, այլ ուղղել ենք:

Բնագիրը կազմել ենք համեմատելով հետևյալ ձեռագրերը.

ՄՄ 5862, 1290 թվականից առաջ, 267ա-271ա,

⁷ «Վկայութիւն արտաքնոց փիլիսոփայից վասն աստուածութեանն», Բազմավէպ, 1922, էջ 4-5:

⁸ Y. Arzhanov, Syriac Sayings of Greek Philosophers, Leuven, 2019, pp. 352-354.

ՄՄ 6897, 1371թ., 775ա-792բ,

ՄՄ 4166, 1346 թվականից առաջ, 194ա-195բ, մասամբ է համընկնում նշյալ բնագրերի հետ, միայն վերջին չորս ենթագլուխների ասույթներն են նույնը:

Նշենք, որ ԺԳ դ. բնագրերից ընդարձակ է նաև ՄՄ 6058-ը, որը նշյալ համեմատվող ձեռագրերի մեջ չենք ներառել, քանի որ ասույթների զգալի մասը չի համընկնում ՄՄ 5862-ի հետ: Չենք ընդգրկել նաև ԺԳ դ. ՄՄ 10377 և ՄՄ 2189 ձեռագրերը, որոնք ունեն հավելյալ ենթագլուխներ, բացի այդ, վերջինում բացակայում է «Վասն աստուածութեան» ենթագլուխը:

ԲՆԱԳԻՐ

Բանք իմաստասիրաց ազտակարք եւ պիտանացուր⁹

[1] **Պղատոն ասաց**¹⁰. «Ուր մեծաց առաջի կան, մեծի զգաստութեան պէտք են»:

[2] **Պղտարֆոս**¹¹ ասէ. «Համապարհորդք ի տունս եւ ի հայրենիս փութան, եւ իմաստունք ի *խելս իմաստութեան*¹²»:

[3] **Նորին**¹³ «Ի խորհելն քո արիմակ ա՛ն զանցեալն ապառնոյն, քանզի աներեւելին յերեւելեացն փութով¹⁴ տայ զգիտութիւն»:

[4] **Նորին**¹⁵ «Ու վասն անձին անբարի խորհի, այլում բարի ոչ կարէ խորհել: Մի՛ խորհիր զհեշտալին, այլ զազնին, յանախեա խորհել նախ քան զգործ¹⁶, զի դժուարին է անդրէն դարձուցանել զգործն: Գործն բնութեան¹⁵ մարմնոյ զարութեան պէտք են, իսկ զազտակարն խորհել խելաց¹⁶»:

[5] **Բիանադոս**¹⁷ հարցեալ, թէ ո՞վ է խորհրդակից ազնիւ, ասէ՝ «Ժամանակն»:

[6] **Բաբրիոս**¹⁸. «Պարտ է զաւարտն տեսանել եւ ապա ձեռնարկել յիրան»:

⁹ ՄՄ 6897 Բանք իմաստասիրաց պիտանի ամենայն մարդոյ

¹⁰ ՄՄ 6897 ասէ

¹¹ ՄՄ 6897 Պղտարֆոս

¹² ՄՄ 6897 եւ իմաստութիւն

¹³ ՄՄ 5862 փութով

¹⁴ ՄՄ 6897 զգործն

¹⁵ ՄՄ 6897 չիք

¹⁶ ՄՄ 6897 խելացն

¹⁷ ՄՄ 6897 ցփիանդոս

¹⁸ ՄՄ 6897 Բաբրիոս

[7] **Դիոկրատէս**¹⁹ ասէ. «Փոփոխումն տեղաց²⁰ եւ տերանց²¹ ոչ խելք ուսուցանեն եւ ոչ անիմաստութիւն բառնան²²»:

[8] **Իրապէս ասէ.** «Իմանալ զբարին եւ քաղցր խաւսել ի մի համարի²³ են»:

[9] **Դիոդորոս ասէ.** «Իմաստուն խորհուրդ վեհագոյն է, քան զձեռս հզարաց»:

[10] **Պիթագորաս ասէ.** «Ոչ զերիվար առանց սանձաց, եւ ոչ զմեծութիւն²⁴ առանց խելաց ստանալի է»:

Վասն արիութեան²⁵

[11] **Սոկրատէս** տեսեալ²⁶ ուժգնագոյն պարսպեալ զկորնթացիս, ասաց²⁷. «Մի՞թէ կանայք բնակեալ աստ»:

[12] ²⁸Զարութիւն, որ զմիտս եւ զիմաստութիւն ոչ ունի, գերեզմանի մատնէ զունողս²⁹ իւր:

[13] **Աղեքսանդր** խրատեալ ի բարեկամաց, գիշերի երթալ ի վերայ թշնամեացն³⁰, ասէ. «Ոչ է թագաւորական գողանալ զյաղթութիւն³¹»:

[14] Սա տեսեալ զոմն հոմանուն³² զանգիտող³³ ի պատերազմէ, ասէ ցնա. «Պատանի, դու կամ զանունդ փոխեա կամ զսիրտդ»:

[15] Զսա յաւժարեցուցանէին բարեկամքն ստանալ որդիս, եւ նա ասէ. «Մի՛ տագնապիք, քանզի թողում ձեզ յետամնաց զբան եւ զիմաստութիւն եւ զարիութիւն»:

¹⁹ ՄՄ 6897 Դիոկրատէս

²⁰ ՄՄ 6897 ի տեղաց

²¹ ՄՄ 6897 ի տերանց

²² ՄՄ 6897 զանիմաստութիւն բառնայ

²³ ՄՄ 5862 համար

²⁴ ՄՄ 6897 զիմաստութիւն

²⁵ ՄՄ 6897 չիք Վասն արիութեան

²⁶ ՄՄ 6897 + զդրունս կորնթացոց զի ուժգնակի կային ախեալ

²⁷ ՄՄ 6897 ասէ

²⁸ ՄՄ 6897 + նորին

²⁹ ՄՄ 5862 զունողն

³⁰ ՄՄ 5862 ի պատերազմ

³¹ ՄՄ 5862 + գիշերաւ

³² ՄՄ 6897 անուանակից ՄՄ 5862 + իւր միշտ

³³ ՄՄ 6897 զանգիտ

[16] Սա իբրեւ ելանէր ի տղայութեան ի պատերազմ³⁴, ասէր Արիստոտել. «Համբերեա մինչեւ յաւուրս կատարեալ³⁵ հասակի քո», եւ նա ասէ. «Երկնչիմ գուցէ կորուսից³⁶ զերիտասարդական համարձակութիւնս³⁷»:

[17] **Լակիմ**³⁸ իմաստասէր, քանզի կաղ էր եւ երթայր ի պատերազմ, ասեն ցնա. «Զի՞նչ գործես, զոր ոչ է³⁹ պարտ», ասէ. «Ոչ փախչողաց է յաղթելն, այլ դատողաց եւ ջանտոյից հանդերձ խելամ»:

[18] **Ղեկիդէս լակեղեմոնացի**⁴⁰ սակաւով երթայր ի պատերազմ, ասեն ցնա. «Սակաւ եմ զարեդ», եւ նա ասէ. «Սակաւ եմ, բայց յաւժար եմ»:

[19] **Մոնիոս ասէ**. «Յափշտակեա զբարիոք մեռանելն յորժամ պարտ է⁴¹, միգուցէ⁴² յետ փոքր ինչ⁴³ զմեռանելն ընդունիս⁴⁴, բայց⁴⁵ զբարիոքն՝ ոչ»:

[20] **Պատոս** երթայր ի պատերազմ յոյժ սպառնալեամ ի վերայ լակեղեմոնացոցն եւ յարուցեալ⁴⁶ ոմն ի ծերոցն⁴⁷ ասէ. «Եթէ Աստուած սպառնայ, մի երկնչիք, զի ոչինչ⁴⁸ անիրաւեցաք, ապա թէ մարդ սպառնայ, գիտացէ, զի արանց⁴⁹ սպառնայ»:

Վասն բարեկամաց⁵⁰

[21] **Եւրպիդէս ասէ**. «Քաջ գիտեմ, զի հարստից եւ իշխանաց ամենայն ոք կամի սիրելի լինել, իսկ աղքատն եւ ի բուն բարեկամացն⁵¹ քակտի⁵²»:

[22] **Կալիստրատոս ասէ**. «Զվիշտս բարեկամին անձին քոմ համարեա եւ ի քաջաշնորհութեան քոմ աւգնեա նմա»:

³⁴ ՄՄ 6897 ի պատերազմ ի տղայութեան

³⁵ ՄՄ 5862 կատարելութեան

³⁶ ՄՄ 6897 կորուսանեմ

³⁷ ՄՄ 6897 + իմ

³⁸ Սոփերքում՝ Ղակոն

³⁹ ՄՄ 6897 չէ

⁴⁰ ՄՄ 6897 լակիդոմնացի

⁴¹ ՄՄ 5862 չիք յորժամ պարտ է

⁴² ՄՄ 6897 զի մի

⁴³ ՄՄ 6897 փոքր ինչ յետոյ

⁴⁴ ՄՄ 6897 յափշտակեա

⁴⁵ ՄՄ 6897 իսկ

⁴⁶ ՄՄ 5862 լուեալ

⁴⁷ ՄՄ 5862 ի յամպոխէն

⁴⁸ ՄՄ 6897 ոչ զոք

⁴⁹ ՄՄ 5862 մարդ մարդոյ

⁵⁰ ՄՄ 6897 չիք Վասն բարեկամաց

⁵¹ ՄՄ 6897 բարեկամէն

⁵² ՄՄ 6897 չիք

[23] **Դիոն հոռմայեցի ասէ.** «Որչափ բարեկամ ստացեալ է քո, այնչափ իմացիր ունել քեզ աչս եւ ականջս եւ ձեռս, եւ յամենայն կողմանց ունիս տեսութիւնս եւ լուսս, եւ սիրտս, եւ ի յիմանալն զաւգտակարսն ոչինչ սխալես, եւ թէ Աստուած համարիս զքեզ ոչինչ սխալես, մի ունելով անձն եւ անպակաս բարութիւնս»:

[24] **Նորին**⁵³. «Զի ոսկի հոռով փորձի, եւ բարեկամ վշտամ եւ նեղութեամբ»:

[25] Զհեռաւոր բարեկամսն, որ չիցեն մատ⁵⁴, յիշեսցիր առաջի տեսաւոյց, զի թուեսցիս եւ զնոսա շնորհամալ, յորժամ ոչ իցեն⁵⁵ նոքա մատ:

[26] **Արիստոտէլ ասէ.** «Ինչս պարտ է ստանալ վասն բարեկամաց, եւ ոչ բարեկամս վասն ընչից»:

[27] Յաջողակ է առ ի սիրել, որ յանախ զանիրաւելն համբերէ:

[28] **Դիմոսթենէս** նախատեալ լինէր, հանախ ընդ շարս շրջելով, ասէր. «Եւ բժիշկի ընդ ախտաժեսոս, բայց ինքեանք առողջ⁵⁶ են»:

[29]⁵⁷ Սիրելի յուրախութիւնս կոչելով, իսկ ի վիշտս անկոչ պարտ է գնալ:

[30] Որք ոչ կարեն աւգնել բարեկամաց՝ զանկարութիւն, իսկ ոչն կամել⁵⁸ շարութեան նշանակ է:

[31] Ճշմարիտ բարեկամ գտնն քաղցրագոյն եւ զտրամութիւն թեթեւագոյն առնէ⁵⁹, եւ գերեկեակսն արւեստիւ:

[32] **Կղոտարֆոս ասէ.** «Որպէս զմեղուն ոչ ատես վասն խայթոցին, այլ վասն պտղոյն սիրես, նոյնպէս եւ զբարեկամն մի՛ ատեր սակս⁶⁰ յանդիմանութեան, այլ վասն քաջամտութեան սիրես»:

[33] **Մենանդրոս ասէ.** «Որք ի ժամանակի զբարեկամս գգուն⁶¹, ժամանակին են բարեկամ»:

[34] Զէջ խոշորութիւն նանապարհին փորձէ, եւ զբարեկամն՝ սուգ եւ տրամութիւն:

[35] Ոչ կարես նշմարիտ բարեկամ⁶² ստանալ, մինչեւ զշարսն հալածես:

⁵³ ՄՄ 6897 չիք

⁵⁴ ՄՄ 6897 չիք

⁵⁵ ՄՄ 6897 չիցեն

⁵⁶ ՄՄ 6897 որչ

⁵⁷ ՄՄ 6897 + փոյթ

⁵⁸ ՄՄ 6897 որք ոչ կամին

⁵⁹ ՄՄ 6897 չիք

⁶⁰ ՄՄ 6897 վասն

⁶¹ ՄՄ 6897 սիրեն

⁶² ՄՄ 5862 մարդ սիրելի ք/ս նշմարիտ բարեկամ

[36] Ոչ ցանկացայ բազմաց հանոյ լինել, զի որ նոցա հանոյ էր՝ ոչ ուսայ, եւ զոր իմ ստացեալ էր՝ հեռի էր ի նոցա տրամադրութիւնէն:

[37] **Սոկրատ ասէ.** «Որք եղբարս ունին եւ սիրելիս խնդրեն, նման են որք զխրեանցն անդաստանն⁶³ թողեալ զատարն գործեն»:

[38] Որք միշտ զբարեկամացն հանոյսն⁶⁴ խաւսին, որ անտի⁶⁵ հեշտութիւնք են, յետոյ ի թշնամութիւն⁶⁶ դարձնեն:

[39] Բժիշկ եւ սիրելիս ոչ զիրն, այլ՝ զաւգտակարն պարտ է խնդրել:

[40] **ՅՏիմոն մարդաստեաց** հարցեալ, թէ ընդէ՞ր զամենայն մարդ ատես, ասէ՝ «Զշարսն՝ յիրաւի⁶⁷, իսկ զայլսն, զի նոքա ոչ ատեն⁶⁸ զշարսն»:

Վասն⁶⁹ իշխանաց

[41] **Արիստոտել ասէ.** «Որք ի վերայ բազմաց ահեղք են՝ ի բազմաց երկնշին»:

[42] **Դիմոկրատէս⁷⁰.** «Փափագելի լինել սիրեա ի կենցաղս, քան թէ ահեղ»:

[43] Իշխանին պարտ է ունել առ ժամանակն բնութիւն⁷¹, առ դիմադարձսն համարձակութիւն, եւ ընդ ձեռամբ են բարեմտութիւն:

[44] Լաւագոյն է ընդ անմտացն իշխանութեամբ լինել⁷², քան իշխել նոցա:

[45] Յիշխելն հեզ լեր, եւ ընդ իշխանութեամբ⁷³՝ երկայնամիտ:

[46] Թագն⁷⁴ զխելս ոչ առաւելու, այլ միտքն են իշխան:

[47] Եթէ ընդ իշխանութեամբ լինել ոչ ուսար, իշխանութիւն լինել մի համարձակիր:

[48] Իշխան վասն արդարոց աղերսեսցի եւ մի՛ վասն չարեաց⁷⁵:

⁶³ ՄՄ 5862 չ/բ

⁶⁴ ՄՄ 6897 չ/բ

⁶⁵ ՄՄ 6897 ի նոցանէ

⁶⁶ ՄՄ 6897 ի թշնամանս

⁶⁷ ՄՄ 6897 զշարն ատեն եւ զանկարգն, եւ յիրաւի է այս

⁶⁸ ՄՄ 5862 սիրեն *ս/ս* ոչ ատեն

⁶⁹ ՄՄ 6897 Յաղագս

⁷⁰ ՄՄ 6897 + ասէ

⁷¹ ՄՄ 6897 իշխանին երիս իրս պարտ է ունել

⁷² ՄՄ 6897 ընդ անմտացն իշխանութեամբ ընտրելի է

⁷³ ՄՄ 5862 յիշխիլն

⁷⁴ ՄՄ 6897 + թագաւորի

⁷⁵ ՄՄ 6897 չարի

[49] Տակառապետն Աղեֆսանդրի, գաւաթ ոսկի կորուսեալ խնդրէր ջանիլ⁷⁶, **ասէ**⁷⁷. «Մի՛ տաժանիս, պատանի՛, զի որ ունի զնա՝ ընդ մերով իշխանութեամբ է»:

Վասն երդման⁷⁸

[50] **Սոկրատ**⁷⁹ **ասէ**. «Պարտ է մարդոյ զբանս վերագոյն երդմանցն առնել»:

[51] Երդումն վասն երկուց իրաց լինի՝ ⁸⁰զանձն ի կասկածանաց ազատել կամ զբարեկամն հանել յորոգայթից, ⁸¹վասն ընչից ոչինչ⁸² եւս:

[52] Որ երդման ընկերին ոչ հաւատայ, դիւրին է նմա եւ սուտ երդնուլ:

Վասն խրատու

[53] **Պղատոն ասէ**⁸³. «Ամենայն մակացութիւն որոշեալ յարդարութենէ եւ յայլ առաքինութենէ, խաբէութիւն է եւ ոչ իմաստութիւն⁸⁴»:

[54] **Սոկրատ**⁸⁵ **ասէ**. «Որպէս զմեղուն տեսանեմք ի վերայ ամենայն ծաղկանց նստեալ⁸⁶, այլ զպիտանին առնու, նոյնպէս ամենայն իրաց պարտ է հմտանալ, սակայն զաւգտակարն առնուլ»:

[55] Պարտ է զբանից գանձարանն պահել առաւել⁸⁷, քան զընչից:

[56] **Դիմոսթենէս** զարմատ խրատուն դառն ասէր եւ զպտուղն⁸⁸ քաղցր:

[57] Խրատն բարեշնորհից⁸⁹ զարդ է, իսկ վատաշնորհից ապաւէն:

[58] **Սոկրատէս** տեսեալ զոմն մեծատուն անհրահանգ⁹⁰ **ասէ**. «Ահա ոսկի անասուն»:

⁷⁶ ՄՄ 6897 Աղեֆսանդրոս, քանզի տակառապետ նորա ըմպանակ ոսկի կորուսեալ խնդրէր մորմոխելով

⁷⁷ ՄՄ 5862 + Աղեֆսանդրոս

⁷⁸ ՄՄ 6897 Յաղագս երդմանց

⁷⁹ ՄՄ 6897 Սոկրատէս

⁸⁰ ՄՄ 6897 + մի

⁸¹ ՄՄ 6897 + այլ

⁸² ՄՄ 6897 ոչ

⁸³ ՄՄ 5862 չիք Պղատոն ասէ

⁸⁴ ՄՄ 6897 + ասի

⁸⁵ ՄՄ 6897 Սոկրատէս

⁸⁶ ՄՄ 5862 որպէս մեղուն յամենայն ծաղկանց նստի

⁸⁷ ՄՄ 6897 չիք

⁸⁸ ՄՄ 6897 + նորա

⁸⁹ ՄՄ 6897 բարեշնորհիցն

⁹⁰ ՄՄ 6897 չիք

[59] **Արիստիպոս**⁹¹ ասէր իւրոց աշակերտացն. «Ինչս այսպիսի ստանալ, որ ի նաւաբեկութեան⁹² ընդլուակից լիցի⁹³»:

[60] Ի հարցանել **ԳԴեռողոր**⁹⁴, եթէ զի՞նչ ծանր բառնայ⁹⁵ երկիր, ասէ. «Զմարդ անհրահանգ»:

[61] **Եմբեղոկրէս**⁹⁶ ասաց⁹⁷. «Ոչ գտի իմաստուն ըստ բանի», ասեն ցնայ. «Որ խնդրէ իմաստուն, նախ պարտ է, զի իցէ ինքն իմաստուն»:

[62] **Թէոկրիտոս**⁹⁸ անհմուտ ֆերթողի ունկն դնէր, եւ նա ասէ⁹⁹. «Զո՞ր ասես դու բարիոք», եւ նա ասէ. «Զայն, զոր չէ¹⁰⁰ քո ուսեալ»:

[63] **Իմաստասէր ոմն** երկուս ունէր¹⁰¹ աշակերտս. մին¹⁰² շանացող¹⁰³ եւ անմիտ, եւ միւսն միտառնու եւ հեղձ¹⁰⁴, եւ ի շուսանելն¹⁰⁵ ասէ. «Երկոքինդ ի կորուստ եղիցիք, զի միդ կամի եւ ոչ կարէ, եւ միդ՝ կարէ եւ ոչ կամի»:

[64] **Դիմենաս ասէ**¹⁰⁶. «Վարձ տացեն աւագ աշակերտքն¹⁰⁷. մտառոքն, զի բազում աւգտին, եւ անմիտքն առաւել եւս, զի շատ աշխատեն»:

[65] **Փիլիստոն ասէ**. «Իմաստից առաւել¹⁰⁸ հոգ տարցես, քան զընչից, զի¹⁰⁹ նովաւ ստանին ինչք, իսկ ընչիւք ոչ ստանի իմաստութիւն»:

[66] Պատանի մի իմաստուն կարծեր զինքն, զի ընդ բազումս խաւսեր, եւ **Դիմոկրիտոս ասէ**¹¹⁰. «Եւ ես ընդ¹¹¹ մեծատունս բնակեմ, բայց չեմ մեծատուն»:

91 ՄՄ 6897 Արիստոտել

92 ՄՄ 6897 նաւակոծութեան

93 ՄՄ 6897 եւ ընկղման ժամանակի լաղայ զհետի ծով

94 ՄՄ 6897 ԳԴեռողորոս հարցեալ

95 ՄՄ 6897 + իւրմէ

96 ՄՄ 6897 Եմբեղոկրատէս

97 ՄՄ 6897 ասէ

98 ՄՄ 6897 Թէոգոնիտոս

99 ՄՄ 6897 եւ ասէ ցնա

100 ՄՄ 6897 ոչ է

101 ՄՄ 6897 ստացեալ

102 ՄՄ 6897 ոմն

103 ՄՄ 5862 շանոտ

104 ՄՄ 6897 մտացի

105 ՄՄ 6897 + նոցա ի բաց վարեաց յինքննէ ասելով

106 ՄՄ 6897 չիք Դիմենաս ասէ

107 ՄՄ 6897 պարտ է վարձս տալ վարդապետացն

108 ՄՄ 5862 չիք

109 ՄՄ 6897 քանզի

110 ՄՄ 6897 + ցնա

111 ՄՄ 6897 + բազում

[67] Զգաստից ընդ արբեցողս, եւ իմաստնոց ընդ անմիտս՝ խաւսել չէ պարտ:

[68] Ոտիպդին իկարացի¹¹² ածաւ առ բռնաւորն զկնի առնլոյ քաղաքին եւ հարցեալ¹¹³, թէ՝ «Զի՞նչ կորուսեր, զի ժողովեացոմ ի քեզ¹¹⁴», եւ նա ասէ. «Յիմոցն եւ ոչինչ յիմաստից եւ¹¹⁵ յառաքինութենէ, իսկ յափշտակելն ոչինչ աւելի իմ, քան թէ յափշտակողացն է¹¹⁶»:

[69] Սմա դեղագործ ոմն անհմուտ¹¹⁷ ասաց¹¹⁸. «Մեփեա գորմդ տանդ¹¹⁹, զի նկարեցից», եւ նա¹²⁰ ասէ. «Ո՛չ, նախ¹²¹ դեղագործեա եւ ապա ծեփեցից»:

Վասն¹²² բախտի

[70] Իրոն ասաց. «Ոչ հիւանդաց բազմական եւ ոչ անմտաց բարեբախտութիւն աւգուտ է»:

[71] Հիւանդաց բեռինս եւ անմտաց բարեբախտութիւն¹²³ միապէս է:

[72] Բախտ նման է չար պսակակալի¹²⁴, զի որպէս նա բազում անգամ¹²⁵ զանաւոժանս պսակէ:

[73] Բախտ նման է աղեղնաւորի, որ երբեմն ի նպատակն, երբեմն մատ, երբեմն հեռի ընկենու:

[74] Մի՛ նախատեր զդիպած ուրեք, զի բախտ հասարակաց է:

[75] Աղեֆսանդրոս տեսեալ գիեռզինէս, զի ննջեր ի կարասի, ասէ. «Ո՛վ կարաս, լի իմաստութեամբ», եւ նա զարթոցեալ ասէ. «Ո՛վ թագավոր, կարճ մի բախտի լաւ է ինձ եւ ոչ խելք կարասով, որ ոչ մերձակայիլն վատաբախտին խելքն¹²⁶»: Եւ ոմն¹²⁷ ասաց. «Շի՞ք մի իմաստից ինձ եւ ոչ ծովակ բախտի»:

¹¹² ՄՄ 6897 ի կարասոյ

¹¹³ ՄՄ 5862 հարցաւ

¹¹⁴ ՄՄ 6897 եւ ժողովեացոմ եւ տացոմ քեզ

¹¹⁵ ՄՄ 6897 չիք

¹¹⁶ ՄՄ 6897 չիք

¹¹⁷ ՄՄ 6897 չիք

¹¹⁸ ՄՄ 6897 ասէ

¹¹⁹ ՄՄ 5862 բռով

¹²⁰ ՄՄ 6897 չիք

¹²¹ ՄՄ 5862 ալ

¹²² ՄՄ 6897 Յաղագս

¹²³ ՄՄ 5862 մեծութիւն

¹²⁴ ՄՄ 6897 պսակողի

¹²⁵ ՄՄ 5862 չիք որպէս նա բազում անգամ

¹²⁶ ՄՄ 5862 չիք

¹²⁷ ՄՄ 6897 + ի մերձակայիցն զայն լեալ ասաց

Վասն¹²⁸ խոստովանութեան

[76] **Արիստոտէլ ասէ.** «Ոչ արտաքին անմեղին զանձն իւր կացուցանէ, որ զիւր մեղսն խոնարհութեամբ¹²⁹ խոստովանի»:

[77] **Դիմոսթենէս ասէ.** «Ախտի մարդկան ոչ գովելով եւ ոչ¹³⁰ թափուցանելով ողջանան, այլ պատմելով բժշկաց, նոյնպէս եւ ոչ մեղք»:

Վասն բժշկաց¹³¹

[78] Բժիշկի գովելի այն է, որ զհնարատուն եւ զանհնարն նանաչէ:

[79] Բժիշկ եւ բարեկամ զայն համարեա, որ ի նեղութիւն աւգնել կարեն:

Վասն չար¹³² կանանց

[80] **Դիմոկրատէս ասէ.** «Ընդ իշխանութեամբ կանանց գրաւել մեծ նախատիւն է»:

[81] *Կիւնն Դիմոգիւնէ ի ժողովս կանանց ասելն ցնա, թէ՛ դու միայն ի կանանց ոչ զգենուս զարդ¹³³,* ասէ. «Կնոջ զարդ¹³⁴ այրն իւր է, զի չէ զարդ այն, որի յոչ գոլ առն կողոպտեն զնա»:

[82] **Սեկունդոս ի հարցանելն,** թէ՛ զի՞նչ է կին, ասէ. «Ընտանի գազան, մարդոյ կուրութիւն, տան մորիկ, տուգանք, կենաց թշնամի, արթոռակից վիշա»:

[83] **Փիլաֆսիոս ի յասելն ցնա¹³⁵,** թէ՛ «Զիա՞րդ Սոփոկլէս քաղցրագոյն ի ներս ածէ զկանայս, եւ դու չար ասես»¹³⁶, ասէ. «Նա, որպէս¹³⁷ պարտ է լինել կանանց ասէ, իսկ ես որպէս եւ էնն ասեմ¹³⁸»:

¹²⁸ ՄՄ 6897 Յաղագս

¹²⁹ ՄՄ 6897 հեգութեամբ

¹³⁰ ՄՄ 5862 չիք

¹³¹ ՄՄ 6897 չիք Վասն բժշկաց

¹³² ՄՄ 6897 Յաղագս

¹³³ ՄՄ 5862 Յիւնն Դիմոգիւնէ ասելն ի ժողովս կանանց. «Զիարդ ի մեծութեան գոլով զարդ ոչ զգենուս»

¹³⁴ ՄՄ 5862 չիք

¹³⁵ ՄՄ 5862 ի հարցանելն

¹³⁶ ՄՄ 6897 կոչես

¹³⁷ ՄՄ 5862 որ

¹³⁸ ՄՄ 6897 որպէս էնն կանայք

[84] Բռնադատեցաւ ոմն կին առնուլ եւ զբազումս ածելով¹³⁹ առ նա¹⁴⁰ զորս ընտրեցէ, եւ նա առ զփոքր ոմն ասելով. «Ի գազանաց զփոքրն ընտրելի է, երբ չէ հնար»:

[85] Ոմն շինէր տուն եւ դնէր աղիս ի հիմն, եւ սերտ փարինս վերոյ¹⁴¹ եւ ի յասելն, թէ՛ «Զի՞նչ գործես»¹⁴², ասէ. «Կին կամիմ ածել, որ առնէ զվերին՝ ներքին եւ զներքին՝ վերին»:

Վասն¹⁴³ արինաց

[86] Դիմութենէս ասէ¹⁴⁴. «Որպէս մարմին առանց հոգւոյ¹⁴⁵ մեռեալ է, նոյնպէս փաղափ առանց արինաց մեռեալ է եւ աւերակ»:

[87] Կիտոսի հարցեալ, թէ զո՞վ ատես յանիրաւաց, ասաց¹⁴⁶. «Որ արինաց ոչ հաւանին¹⁴⁷: Այլ այն չէ արէնք, որ ի փոքունսն է, եւ ի մեծամեծսն ոչ: Որպէս ոստայն սարդից, որ զմծիխս ըմբոնէ եւ ի պիծակացն պատառի»:

[88] Սողոն հարցեալ, թէ որպէ՞ս շինի փաղափ, ասէ. «Յորժամ հնազանդին փաղափացիքն իշխանաց եւ իշխանքն արինաց»:

[89] Ուր դեղք եւ բծիշկք բազում են¹⁴⁸, անդ բազում ցաւ¹⁴⁹, եւ ուր արէնք հաճախ են¹⁵⁰՝ անդ անօրէնութիւնք¹⁵¹:

[90] Բնութիւն փաղցր զարատր¹⁵² է, փան զարէնս, փանզի ոչ ոք կարէ փոխել գնա, իսկ զարէնս՝ բազումք:

[91] Սոկրատէս ասէ. «Աւրէնք կամին բարեգործել¹⁵³ զժամանակս, այլ¹⁵⁴ ոչ կարեն, փանզի¹⁵⁵ առ հնազանդեալսն միայն ցուցանեն զգարութիւնս»:

¹³⁹ ՄՄ 6897 ածին

¹⁴⁰ ՄՄ 6897 + թէ

¹⁴¹ ՄՄ 6897 եւ շինուածն ի վերայ սերտ փարանց

¹⁴² ՄՄ 6897 + զայդ

¹⁴³ ՄՄ 6897 Յաղագս

¹⁴⁴ ՄՄ 6897 չիք Դիմութենէս ասէ

¹⁴⁵ ՄՄ 5862 անհոգի

¹⁴⁶ ՄՄ 6897 ասէ

¹⁴⁷ ՄՄ 6897 ոչ հնազանդին կամ ոչ հաւանին

¹⁴⁸ ՄՄ 5862 չիք

¹⁴⁹ ՄՄ 6897 եւ ցաւք բազմապատիկ

¹⁵⁰ ՄՄ 5862 երեւումնք

¹⁵¹ ՄՄ 5862 անարեւոյթիւնն յաճախ

¹⁵² ՄՄ 6897 ամուր

¹⁵³ ՄՄ 5862 ախորժեն փոխել չիք կամին բարեգործել

¹⁵⁴ ՄՄ 6897 + այլ սակայն

¹⁵⁵ ՄՄ 6897 զի

[92] **Զենոն**¹⁵⁶ առ այնուսիկ, որ¹⁵⁷ առաւել փափկանային եւ պարծէին, թէ՛ զի շատ ունին գանձս, ասէ. «Ապա ուրեմն¹⁵⁸ ոչ են մեղադրելի խոհակերբ յաղի առնել *զկերակուրն, զի շատ ունին աղ*¹⁵⁹»:

Վասն խնամոց¹⁶⁰

[93] **Էպիկուրոս ասէ.** «Շնորհ¹⁶¹ երանելի բնութեան¹⁶², որ *զհարկաւորսն մեզ զհրաստացս արար, իսկ զժուարաստացսն՝ ոչ հարկաւոր*¹⁶³»:

[94] **Թէոպիտոս ասէ.** «Մի՛ պատճառս չարի զԱստուած կարծիցես, եւ մի զոք վատաբախտիլ առանց նորա»:

[95] **Պղատոն ասէ.** «Յորժամ կամի Աստուած բարի առնել ֆաղափի, արս բարիս առնէ ֆաղափացիս, եւ յորժամ չար՝ իշխանս չարս¹⁶⁴»:

Վասն հարստութեան¹⁶⁵

[96] Ոչ գերիվար չարագլուխ առանց սանձաց, եւ ոչ հարստութիւն առանց իմաստութեան զգուշութեամբ պահեն զստացողն իւր¹⁶⁶:

[97] Ոչ սեղան առանց բանից¹⁶⁷, եւ ոչ նոխութիւն առանց զգաստութեան ունի զհեշտութիւն:

[98] Կեանք արծաթասիրաց նման է սեղանոյ սգաւորաց, զի¹⁶⁸ թէպէտ զամենայն ինչ ունի, այլ զայն, որ ուրախ առնէ՝ ոչ¹⁶⁹:

[99] Ոչ խոսք ի մեռելոյ եւ ոչ շնորհ¹⁷⁰ սիրոյ յարծաթասիրաց պարտ է խնդրել:

[100] Մեղոք առ մեղր, եւ արծաթասերք առ շահս վաղ հասանեն:

¹⁵⁶ ՄՄ 6897 էնոն

¹⁵⁷ ՄՄ 5862 չիք

¹⁵⁸ ՄՄ 5862 չիք

¹⁵⁹ ՄՄ 6897 զխորտիկն, զի ունին շատ աղ

¹⁶⁰ ՄՄ 6897 Յաղագս հարստաց

¹⁶¹ ՄՄ 5862 շնոհ

¹⁶² ՄՄ 5862 բնութիւն

¹⁶³ ՄՄ 6897 որ զհարստացն ոչ հարկաւորս

¹⁶⁴ ՄՄ 6897 իսկ յորժամ չարիս խորհի վասն նորին՝ իշխանս չարս

¹⁶⁵ ՄՄ 6897 Յաղագս ընչից

¹⁶⁶ ՄՄ 6897 զունողս յոր

¹⁶⁷ ՄՄ 6897 հացի

¹⁶⁸ ՄՄ 6897 որ

¹⁶⁹ ՄՄ 5862 ոչ այլ զայն, որ ուրախ առնէ զնա

¹⁷⁰ ՄՄ 5862 շնոհ

[101] Կերակուր¹⁷¹ արծաթասիրաց զցանկութիւն շահից¹⁷²:

[102] Մեծատունմ ջրգողաց¹⁷³ նման են, որ¹⁷⁴ ջրով ոտուցեալ միշտ ծառաւի են:

[103] Ոչ գծի ազնուական¹⁷⁵ գովեմ¹⁷⁶ վասն ոսկի զարդուն¹⁷⁷, եւ ոչ զմարդ վասն ընչիցն, այլ վասն առաքինութեանն քաջ են:

[104] Արհամարհեա, որ ինչս ստանան եւ վայելել ոչ գիտեն, քանզի նման են որք ձիս ստանան եւ ըստ արինին¹⁷⁸ վարել ոչ գիտեն:

[105] Քսենոֆոն¹⁷⁹ զմեծատուն անհրահանգ աղտ արծաթապատ կոչէ:

[106] Սոկրատ ասէ. «Վասն Բ. պատնառի ստացիս ինչս. մի՛ զի զհասեալ տուգանս ի վերայ¹⁸⁰ վնարեցես եւ մի՛ զի ի վատաբախտիլ բարեկամացն աւգնեցես»:

Վասն¹⁸¹ արբեցութեան

[107] Պղուտարհոս¹⁸² ասէ. «Ապականի աշխարհս հրով եւ ջրով, եւ տուն¹⁸³ արբեցողաց՝ գինով»:

[108] Դիոգինէս ի յուծգին¹⁸⁴ մատոռուակելն հեղոյր զգինին, եւ ի մեղադրելն ասէր. «Թէ ըմբիցեմ¹⁸⁵ զինմն եւ զիս կորուսից, լաւ է սմա միայն կորնչել»:

[109] Կոլէտոս առ այն, որ ասաց նմա. «Չամաչե՛ս արբենալ», ասաց. «Եւ դու չամաչես զարբեալս¹⁸⁶ խրատել»:

171 ՄՄ 6897 կեանմ

172 ՄՄ 6897 շահիցն է + վասն որոյ եւ յափշտակութիւն ընչիցն որպէս զքափումն արեան զման ի վերա ածէ նոցա

173 ՄՄ 6897 ջրգողի

174 ՄՄ 6897 + որպէս նոքա

175 ՄՄ 6897 ազնիվ

176 ՄՄ 6897 գովեն

177 ՄՄ 6897 փոկիցն

178 ՄՄ 6897 չիք

179 ՄՄ 6897 Քսենոֆոնէս

180 ՄՄ 6897 + քո դիւրա

181 ՄՄ 6897 Յաղագս

182 ՄՄ 6897 Պղիտարտոս

183 ՄՄ 6897 տունմ

184 ՄՄ 6897 յոյժ

185 ՄՄ 6897 ըմպեմ

186 ՄՄ 6897 զարբեցողս

[110] Ի յարբեցութենէ թէ կամիս գերծնու, ի լրջանալն զմտաւ ած, զոր սխալեցար բանիւ եւ գործով յարբեցութեան¹⁸⁷:

Վասն պատուոյ հարց

[111] Պարտ է որդոց պատուել զհարս առաւել քան զծառայս, զի բնութեամբ է որդոցն¹⁸⁸ եւ նոցայն¹⁸⁹ ի հարկէ:

[112] **Սոկրատէս ասէ.** «Այնպէս լեր առ ծնաւսն քո, որպէս կամիս լինել առ քեզ զորդիսն քո»:

[113] Աղեքսանդրոս թագաւոր ի հարցանելն¹⁹⁰, թէ զո՞վ մանաւանդ սիրես, զՓիլիպպոս հայր քո, թէ՞ զԱրիստոտել վարդապետ քո¹⁹¹, ասաց¹⁹². «Զմին որպէս պատնառ գոլոյ¹⁹³, եւ զմին որպէս բարիոք գոլոյ»:

[114] Սմա զի¹⁹⁴ զծանր հրաման տայր մայր իւր Ոլոմպիադա¹⁹⁵, ասէ. «Ո՛վ մայր դառն հարկահան¹⁹⁶, որ զիննամսեայ ժամանակին պահանջես յինէն»:

[115] **Եւրիպիդէս¹⁹⁷ ասէ.** «Որ զծնաւս իւր ի ժամանակի կենաց իւրոց պատշաճապէս պաշտիցէ¹⁹⁸, նա ի կեանս եւ ի մահ Աստուծոյ սիրելի գոյ¹⁹⁹»:

[116] **Պղատոն** տեսեալ զոմն մեծաբանել ի վերայ ծնողացն²⁰⁰, ասաց²⁰¹. «Ոչ ամաչես մեծամտել²⁰² ի վերայ յորոց մեծամտելոյ արժանի եղեր»:

¹⁸⁷ ՄՄ 6897 *այլ տարբերակ՝* Սմա հարցեալ ոք, թէ՛ զհարդ լայք յարբեցութենէն, ասէ՛ «Թէ զոր ինչ յարբեցութեան գործէի, լուրջ ժամու առաջի աչաց ունէի»

¹⁸⁸ ՄՄ 6897 + բնութեամբ

¹⁸⁹ ՄՄ 6897 ի նոցա

¹⁹⁰ ՄՄ 5862 *գլղեքսանդր թագաւոր հարցեալ*

¹⁹¹ ՄՄ 5862 որպէ՛ս զհայր քո, եւ զԱրիստոտել

¹⁹² ՄՄ 6897 ասէ

¹⁹³ ՄՄ 6897 կելոյ

¹⁹⁴ ՄՄ 6897 *չիք*

¹⁹⁵ ՄՄ 5862 Ոլոմպիա

¹⁹⁶ ՄՄ 6897 հարկապահանջ

¹⁹⁷ ՄՄ 6897 Իրոպիդէս

¹⁹⁸ ՄՄ 6897 պատուեսցէ

¹⁹⁹ ՄՄ 6897 է

²⁰⁰ ՄՄ 6897 + իւրոց

²⁰¹ ՄՄ 6897 ասէ

²⁰² ՄՄ 6897 չամաչես մեծաբանել

[117] **Եպիսոփոս**²⁰³ **ասէ.** «Զորդիս²⁰⁴ փութա խրատեալս թողուլ, քան²⁰⁵ հարուստս»:

[118] **Սողոմ** հարցեալ, թէ՛ ընդէ՞ր հելլենացոց արէնսդիրքն պատիծս ոչ գրեցին գանողացն զծնաւսն, ասէ. «Քանզի չգիտէին, թէ յայնման լրբութիւն անկանին մարդիկ²⁰⁶»:

[119] Ընդ որդիս մի ծիծաղեսցիս, զի մի յետոյ լացցես զնոսա:

Վասն շոգմոգութեան²⁰⁷

[120] **Պղտարփոս**²⁰⁸ **ասէ.** «Փայտ ի հոռոյ մաշի, եւ տունք ի շոգմոգաց»:

[121] Որպէս նապաստակի շունք, նոյնպէս սիրելոց շոգմոգք:

[122] Խնդալ պարտ է ընդ տրտմեցուցանելն, քան ընդ շոգմոգելն, քանզի նոքա զգաստացուցանեն եւ նոքա թոյլս եւ ծոյլս գործեն:

[123] **Դիոգինէս ասէ.** «Ի վերայ շոգմոգաց որպէս ի վերայ գերեզմանաց՝ անուն²⁰⁹ միայն է գրեալ»:

[124] Սմա հարցեալ, թէ՛ ո՞ր ի գազանաց չարաչար խածանէ, ասէ. «Ի վայրենեաց ած եւ ինծ, եւ յընտանեաց՝ շոգմոգ եւ զրպարտող»:

[125] **Կրատիտոս** զորդի մեծատան տեսեալ ի շոգմոգաց, ասէ. «Պատանի դու, ողորմիմ քում պաշարմանդ»:

Վասն լաւագոյնութեան

[126] **Դիմոսթենէս ասէ.** «Որպէս զցորեան ոչ ի գեղեցիկ դաշտէ եւ յարտէ գովեմք, այլ որ հաց գեղեցիկ լինի, եւ ոչ զայր ի յազգէ ազնուէ²¹⁰, այլ որ բնութեամբ եւ յեղանակամ լաւագոյնք իցեն»:

[127] Զսա հարցեալ, թէ՛ ո՞յք իցեն քաջատոհմ, ասէ. «Որ յաղթեն փառաց եւ ²¹¹հեշտութեանց եւ ընչից²¹², կենաց անցատրաց, եւ որ²¹³ սոցա հակակա-

²⁰³ ՄՄ 6897 Էպիսոփոսոս

²⁰⁴ ՄՄ 5862 + քն

²⁰⁵ ՄՄ 6897 + թէ

²⁰⁶ ՄՄ 6897 յայնման լրբութեան քան ումանք

²⁰⁷ ՄՄ 6897 շոգմոգաց

²⁰⁸ ՄՄ 6897 Պղիտարփոս

²⁰⁹ ՄՄ 6897 + մարդոյ

²¹⁰ ՄՄ 5862 չիք

²¹¹ ՄՄ 4166 բնագիրը սկսվում է այստեղից

²¹² ՄՄ 4166 + եւ

²¹³ ՄՄ 6897 ՄՄ 5862 չիք

յիցն²¹⁴ վերագոյն իցեն²¹⁵ աղփատութեան եւ անփառութեան, ցաւոց եւ մահու»:

[128] **Եւրպիդէս**²¹⁶ **ասէ.** «Ոչինչ²¹⁷ բարետոհմութիւն առ ինչսն²¹⁸, *զի զամենայն վատթարս ինչք մեծացուցին եւ յառաջինս կացուցին*²¹⁹»:

[129] **Թէոպիտոս** **ասէ.** «Քաջագգի²²⁰ ոչ, որ ի գեղեցկաց եւ ի բարեաց²²¹ իցեն ծնեալ, այլ որ²²² զգեղեցիկս եւ զբարիս եկեալ գործիցեն»:

[130] **Զենոն** **ասէ.** «Ոչ է պարտ ընտրել, որ ի մեծամեծ փաղափաց իցեն, այլ թէ²²³ մեծամեծք ի փաղափաց ելանեն²²⁴»:

[131] **Թէոպիդէս** **ասէ.** «Ի փաջագգութիւն մի ոք պարծեսցի, զի զկաւ²²⁵ ունին ամենեւեան նախնիս²²⁶, որք ի ծիրանիս իցեն, եւ որք ի վերջին ի խոր աղփատութեան²²⁷»:

[132] **Սոկրատէս** նախատեալ²²⁸, թէ ի հարց աներեւելեաց իցէ, ասէ. «Այդ են իմ գովութիւնք²²⁹, զի յինէն սկսանի ազգ իմ»:

[133] **Եւկլիտոս**²³⁰ **ասէ.** «Յոլով գտանին կերպիւ փաջատոհմիկ, իսկ մտամ վատթարագգի»:

[134] **Եպիփարմոս** **ասէ.** «Խեղդիմ փաջագգի ասել ումեք, յորժամ վատագգի իցէ²³¹ բնութեամբ եւ բարով, զի զի՞նչ հաղորդի կուրի հայելի»:

²¹⁴ ՄՄ 6897 սոցին հակառակիցն

²¹⁵ ՄՄ 6897 վեհագոյնք ՄՄ 5862 վերագունից

²¹⁶ ՄՄ 6897 Եւրպիդէս

²¹⁷ ՄՄ 6897 եւ ոչ է

²¹⁸ ՄՄ 6897 ընչիմք

²¹⁹ ՄՄ 5862 որ զաղփատսն ընդ առաջինսն կացուցանեն

²²⁰ ՄՄ 6897 + ասեմք

²²¹ ՄՄ 6897 բարեկեցաց

²²² ՄՄ 6897 որ

²²³ ՄՄ 6897 որ

²²⁴ ՄՄ 6897 ելանիցեն

²²⁵ ՄՄ 6897 մի կաւ

²²⁶ ՄՄ 6897 ի նախնեաց

²²⁷ ՄՄ 5862 տնանկութիւնս

²²⁸ ՄՄ 6897 + լինել

²²⁹ ՄՄ 6897 այդ է իմ գովութիւն

²³⁰ ՄՄ 6897 Եւկլիտոս

²³¹ ՄՄ 6897 գոլ

Վասն լոռութեան

[135] **Պղոտարֆոս**²³² **ասէ**. «Զոր լոռի պարտ է²³³, ումեմ մի ասիցես: Եւ զիս՝ րդ²³⁴ պահանջես հաւատ լոռութեան, զոր քում անձինդ ոչ շնորհեցեր²³⁵»:

[136] Լոռին ոչ միայն անծարաւ²³⁶, որպէս **Յովսէպոս ասէ**, այլեւ՝ անտրտում եւ անտագնայ»:

[137] **Զենոնի հարցանէին**²³⁷, թէ զի՞նչ վասն քո ասացում²³⁸ թագաւորին, ասէ. «Այլ ոչինչ, բայց եթէ ծեր մի²³⁹ է յԱթէնս»:

[138] **Նորին**. «Յըմպել գինոյ անհնար է լոռի»:

[139] **Արիստոտէլ ասէ**. «Որ լոռի ոչ կարէ, նա եւ խաւսել ոչ կարէ²⁴⁰»:

[140] Սմա հարցեալ, թէ զի՞նչ է դժուարաբառնալի²⁴¹ մարդկան, ասէ. «Լոռի, զոր ոչ է պարտ խաւսել»:

[141] **Սոկրատ** հարցեալ²⁴², թէ՛ ընդէ՞ր²⁴³ զայլս ուսուցանես²⁴⁴ խաւսել եւ դու լոռես, ասէ. «Յեսան ոչ է բնաւորեալ հատանել, այլ զսորն²⁴⁵ սրել առ ի հատանել»:

[142] **Բ.** արասցես ժամանակի ասելոյ²⁴⁶. մի՞ զոր գիտես յայտնապէս, եւ միան՝ ի հարկէ, յորժամ լաւ իցէ, քան զլոռութիւն²⁴⁷, իսկ ի յայլսն լաւ է լոռին²⁴⁸:

[143] Ի չար առնէ եւ ի լոռութենէն²⁴⁹ առաւել պարտ է երկնչիլ, քան ի խաւսելոյն, որպէս ի գաղտառ շանէ:

[144] **Թեոփրատէս** տեսեալ զպատանի լոռի ի սեղան²⁵⁰ ասէ, թէ անխրատ գոլով լոռի չէ բարիոք²⁵¹, թէ գիտես, վասն որոյ լոռես, բարիոք առնես»:

232 ՄՄ 6897 Պղոտարֆոս

233 ՄՄ 6897 խորհիցիս

234 ՄՄ 6897 զի յայլոց

235 ՄՄ 4166 շնորհեցեր

236 ՄՄ 6897 կարի

237 ՄՄ 6897 հարցեալ

238 ՄՄ 5862 ասացում

239 ՄՄ 6897 ոմն

240 ՄՄ 6897 որ ոչ է լոռի, նաեւ ոչ խաւսել

241 ՄՄ 6897 դժուարաբառի

242 ՄՄ 6897 Սոկրատէս ասելն

243 ՄՄ 6897 չիք

244 ՄՄ 5862 յորդորես

245 ՄՄ 5862 ՄՄ 4166 չիք

246 ՄՄ 6897 խոսելոյ

247 ՄՄ 6897 զլոռին

248 ՄՄ 6897 լոռութիւն

249 ՄՄ 6897 ի լոռակացէ

250 ՄՄ 6897 + ի սեղանի լոռութեան նգնելով

251 ՄՄ 6897 չիք

[145] Զոր կամիս առնել, մի ասիցես, գուցե չկարելն ծաղր լիցիս:

[146] Թէ ի վնաս ինչ ըմբռնեսցի²⁵² ոք, լոել պարտ է, թէ բերան նոխ ունիցի²⁵³:

[147] Բաժանեա զարն ի գործ եւ լոութեանն մասն հան:

[148] Աղեֆսանդրոս ասէ. «Սակաւաբանութիւն մերձ է ի լոութիւն»²⁵⁴:

[149] Դեմոկրիտոս²⁵⁵ տեսեալ զոմն, զի շատախաւսէր²⁵⁶ եւ անհրահանգ, ասէ. «Սա ոչ եթէ կարող է, այլ լոել բնափն անկարող²⁵⁷»:

[150] Սողոմ ասէ. «Կնքեա զբերանդ լոութեամբ, իսկ զխաւսելն ժամանակաւ»:

[151] Կամ լոութին պարտ է ստանալ կամ պիտանի բան:

[152] Դիմոսթենէս նախատէին, զի հոտեալ էր բերան, ասէ. «Ի խաւսելն զանճառելիսն հոտեցաւ²⁵⁸»:

Վասն դատաստանի²⁵⁹

[153] Ելեկոս²⁶⁰ ասէ. «Որ մեզ²⁶¹ պատուիրեցաւ, եւ ամենեցուն²⁶² այսպիսեաց քաղաքաց եւ քաղաքաւորաց²⁶³ յիշել զԱստուած, զի է՛ նա²⁶⁴ եւ դատաստան արձակէ ի վերայ²⁶⁵ անիրաւաց, յորում լինի վախճան ամենայնի»:

Վասն փառաց

[154] Պղոտարֆոս²⁶⁶ ասէ. «Տունկք յարմատոց անեն, եւ փառք ի հեզութենէ²⁶⁷»:

²⁵² ՄՄ 6897 գտցի

²⁵³ ՄՄ 6897 թէն խաւսնակ ոք իցէ

²⁵⁴ ՄՄ 6897 այլ տարբերակ՝ Աղեֆսանդրոս ի հարցանելն, թէ ընդէ՞ր արեւնացիքն սիրեն զպակասաբանութիւն, ասէ. «Զի մերձ է լոել»

²⁵⁵ ՄՄ 4166 Դիմոկրիտոս

²⁵⁶ ՄՄ 4166 շատ խոսէր

²⁵⁷ ՄՄ 6897 չիք

²⁵⁸ ՄՄ 6897 չիք «Դիմոսթենէս նախատէին հոտեցաւ»

²⁵⁹ ՄՄ 6897 լոութեան

²⁶⁰ ՄՄ 6897 Լեկոս

²⁶¹ ՄՄ 6897 որպէս

²⁶² ՄՄ 5862 ամենայն

²⁶³ ՄՄ 6897 + եւ բնակչաց

²⁶⁴ ՄՄ 6897 չիք

²⁶⁵ ՄՄ 5862 ՄՄ 4166 ի անիրաւաց

²⁶⁶ ՄՄ 6897 Պղիտարֆոս

²⁶⁷ ՄՄ 5862 ՄՄ 4166 հեզութեանց

[155] Արիստոտէլ ասէ. «Իշխանութիւն մեծ է ոչ ընդունել պատիւ, այլ արժանի»²⁶⁸ զանձն կացուցանել պատուոյ»:

[156] Սոկրատէս ասէ. «Որոց փառաց ցանկաս»²⁶⁹, նոցին եւ բարեաց գործոց»:

Վասն մահու

[157] Արիստոտէլ ասէ. «Պարտ է ի կենցաղոյս որպէս ի սեղանոյ յառնել»²⁷⁰ ոչ փաղցեալ եւ ոչ յագեալ, ոչ արբեալ եւ ոչ ծարաւեալ»:

[158] Նորին. «Որ ի ժամ մահու կտակս գրեն, նման են, որ ի ժամանակի նաակոծութեան զհարկաւոր փայտս նաւին»²⁷¹ որոնեն»:

[159] Պղոտարֆոս ասէ. «Լաւ է մեռանել, քան մեղաւ գողին խաւարեցուցանել»²⁷²:

[160] Ռամեսէս թագաւորն, զի որդին մեռեալ էր,²⁷³ զանձն այսպէս մխիբարէր. «Մինչ ոչ կայր իմ որդի, եղէ»:

[161] Դիոգինէս տեսեալ զոմն յողբալ, զի յատարութեան մեռանէր, ասէ. «Զի՞ լաս, ունայն, զի յամենայն տեղոյ ճանապարհ մի է ի դժոխս»²⁷⁴:

[162] Երիպիդէս ասէ. «Պարտ է ի»²⁷⁵ գնոր ծնեալսն ողբալ, զի ի չարիս գան, իսկ զվախճանեալսն խնդութեամբ յուղարկել, զի գերծանեն ի չարէ»²⁷⁶:

[163] Եպիկուրոս²⁷⁷ ասէ. «Առ ամենայն իրս հարկաւոր է զգուշութիւն, իսկ ի մահուանէ»²⁷⁸ ամենայն մարդիկ յանպարիսպ փաղափ բնակեն»:

[164] Սեկունդոս զմահն փուն ասէ եւ երկիւղ մեծատանց եւ իղծ աղփատաց:

[165] Բիանտոս տեսեալ սուր անկեալ, ասէ. «Զո՞ կորուսեր դու կամ զֆեզ ո՞»²⁷⁹:

²⁶⁸ ՄՄ 4166 + պատուոյ

²⁶⁹ ՄՄ 6897 ցանկայ ոք

²⁷⁰ ՄՄ 6897 ի կենաց աշխարհիս որպէս ի սեղանոյ պարտ է յառնել

²⁷¹ ՄՄ 6897 նիւթս փ/ս փայտս նաւին

²⁷² ՄՄ 5862 խաւարել

²⁷³ ՄՄ 6897 + եւ իմաստունք նորա գրեցին այսպէս՝ մինչ ոչ էր եւ ոչ տրամէիր, մի եւ այժմ, յորժամ ոչ է, տրամեսցիս, զի զկնի նորա փոքր մի եւ դու ոչ էանաս

²⁷⁴ ՄՄ 5862 մի է ճանապարհն ի գերեզման

²⁷⁵ ՄՄ 6897 չիք

²⁷⁶ ՄՄ 6897 ի չարեաց ազատեցան փ/ս գերծանեն ի չարէ

²⁷⁷ ՄՄ 4166 Եպիկուրոս

²⁷⁸ ՄՄ 6897 յաղագս մահու

²⁷⁹ ՄՄ 6897 չիք Բիանտոս տեսեալ...«Զո՞ կորուսեր ... զֆեզ ո՞»

[166] Սա տեսեալ զոմն, զի կոչէր զմահ²⁸⁰, ասէ. «Ո՛վ դու, ընդե՞ր կոչես զայն, որ թալէա ոչ կոչես, ինքնակոչ գայ»:

[167] Սոկրատէս յասելն առ նա²⁸¹. «Եթէ արենացիք մահու վնիռ հատին քեզ²⁸²», ասէ. «Եւ նախքան զնոսա բնութիւնս»:

[168] Սմա հարցին²⁸³, թէ՛ զի՞նչ է դժոխք, ասէ. «Ոչ ես երթեալ եմ, եւ ոչ անտի ոք եկն»:

[169] Անագսագոր ասէ. «Բ. վարդապետութիւն²⁸⁴ գիտեմ²⁸⁵ մահու. մի՛ գժամանակն, որ շէր²⁸⁶ ծնեալ, եւ մի՛ քուն²⁸⁷»:

[170] Սա գանելով երբեմն ի բռնատրէ²⁸⁸ ասէր. «Հարեք զպարկն Անագսագորեա²⁸⁹», եւ ի յասելն²⁹⁰, թե՛ ո՞ր թաղեսցոյ գեղ, ասէր. «Ես ոչ մեռանիմ եւ ոչ թաղիմ, իսկ աման իմ ուր ընկեսցի՝ պատշան է»:

[171] Կոսիանացիք լան զծնեալսն եւ երանեն զվախնանեալսն:

[172] Սեփսոս²⁹¹ ասէ. «Որովհետեւ հոգի ոչ թաղի ընդ մարմնոյ²⁹², ոչ է պարտ զարդարել զնա²⁹³»:

[173] Նոյն ասէ²⁹⁴. «Գերեզմանի հաւատարիմ²⁹⁵ սիրելի ոչ ոք է»²⁹⁶:

Վասն իշխանաց

[174] Դիոգինէս ասէ. «Ընդ իշխանի պարտ է կալ որպէս ընդ կրակի՝ մի՛ մատիլ բնաւ²⁹⁷ եւ մի՛ հեռի կարի, զի մի այրեսցի եւ մի²⁹⁸ ցրտեսցի²⁹⁹»:

²⁸⁰ ՄՄ 6897 + զի առ վտանգի մահ կոչեր անձին

²⁸¹ ՄՄ 5862 ի յասելն ոմանց ցՍոկրատէս

²⁸² ՄՄ 6897 ի վերայ քո

²⁸³ ՄՄ 6897 հարցեալ

²⁸⁴ ՄՄ 6897 ՄՄ 4166 մարգարէութիւն

²⁸⁵ ՄՄ 6897 + վասն

²⁸⁶ ՄՄ 6897 ոչ էր

²⁸⁷ ՄՄ 6897 եւ գիւն ՄՄ 4166 քունն

²⁸⁸ ՄՄ 4166 չիք ի բռնատրէ

²⁸⁹ ՄՄ 6897 + զի Անարեսագոս ոչ կարեք հարկանել

²⁹⁰ ՄՄ 6897 սմա ասելն

²⁹¹ ՄՄ 6897 Սեփսոս

²⁹² ՄՄ 6897 մարմին

²⁹³ ՄՄ 6897 զդիակն

²⁹⁴ ՄՄ 6897 Նորին

²⁹⁵ ՄՄ 5862 ՄՄ 4166 հաւատարի

²⁹⁶ ՄՄ 6897 172 և 173 ասույթները հաջորդում են 174-ին

²⁹⁷ ՄՄ 6897 ամենեւին մատ

²⁹⁸ ՄՄ 6897 զի մի

²⁹⁹ ՄՄ 4166 ցրտացի ՄՄ 6897 ցրտացի

[175] Ագաղոն ասէ. «Գ. իրք զմտաւ ածցէ իշխան, մի՛ զի իշխան մարդկան է³⁰⁰, եւ մի՛ զի իշխան արինաւոր է, եւ մի՛ զի ոչ միշտ իշխան³⁰¹ է»:

[176] Նոյն ասէ.³⁰² «Թէ³⁰³ կամիս իշխանդ զբարին քո, զփառս եւ զնախանձ թշնամի վարկիր»:

[177] Շիկոգոս ոչ ամրացոյց պարսպաւ զիր քաղաքն, այլ առաքինութեամբ զբնակիչսն ամրացոյց: Եւ մի՛ դու տունս³⁰⁴ եւ ապարանս, այլ զբնակիչս սիրով եւ հաւանութեամբ³⁰⁵ յարինեա եւ ոչ ոք վնասէ քեզ³⁰⁶:

[178] Նոյն ասէ. «Զար է, թէ վատթարքն լաւագունիցն իշխեսցեն»³⁰⁷:

[179] Կոտ թագաւոր լակեղեմոնացոցն ասէ ցրակացիսն, որք խորիւտային. «Եւ իմ տեսեալ է ուղս³⁰⁸ հեղեղաց որոտացեալս, այլ³⁰⁹ սուղ ժամանակս»:

[180] Սմա հարցին³¹⁰ թողո՞ւս զթագաւորութիւնդ³¹¹, ասէ՝ «Կարողին»:

Յաղագս աստուածութեան

[181] Հերմէս նշանաւոր փիլիսոփայ³¹² ասէ. «Գ. զարութիւնք մեծք երկնից, աննաեղիք. ամենեցուն արարիչ. եւ է³¹³ մի աստուածութիւն»: Եւ Հերմէս կոչեցաւ, զի վասն³¹⁴ բնութեան նաեւ:

[182] Առիսկոս ասէ. «Եթէ յայտնեալ էր ինձ՝ ոչ ասէի ձեզ զաննաեղիս. մին միայն լոյսն անմատոյց, հուր իմանալի, միտք լուսաւոր, յարակայ իմաստք պայծառք, որ հոգովն զամենայն ինչ պատեալ է: Բաց³¹⁵ ի նմանէ ոչ գոյ Աստուած, ոչ հրեշտակ³¹⁶, ոչ սատանայ եւ ոչ բնութիւն, այլ ինքն է տէր եւ հայր, որ ի ձեռն բանին իւրոյ արար զամենայն հոգով շրջելով ի վերայ ջրոց»:

³⁰⁰ ՄՄ 5862 մարմնոց է

³⁰¹ ՄՄ 6897 չիք

³⁰² ՄՄ 6897 չիք նոյն ասէ

³⁰³ ՄՄ 6897 եթէ

³⁰⁴ ՄՄ 6897 դու մի տուն

³⁰⁵ ՄՄ 6897 հաւատով

³⁰⁶ ՄՄ 6897 ի վնասողացն մտանէ անդ չիք վնասէ քեզ

³⁰⁷ ՄՄ 6897 չիք Նոյն ասէ. «Զար է, թէ . . . իշխեսցեն»

³⁰⁸ ՄՄ 6897 ուխտ

³⁰⁹ ՄՄ 6897 + առ

³¹⁰ ՄՄ 6897 + թէ

³¹¹ ՄՄ 6897 զթագաւորութիւն քո

³¹² ՄՄ 6897 ֆիլիսոփա

³¹³ ՄՄ 6897 չիք

³¹⁴ ՄՄ 6897 վասն զի

³¹⁵ ՄՄ 4166 բայց

³¹⁶ ՄՄ 4166 հրշտակ

[183] **Թեղոս**³¹⁷ յորժամ պատերազմաւ ըմբռնեաց զերկիր, եւ եկն յԱփրիկէ եւ մտեալ ի տուն գետնակոչաց եւ զոհեաց, զի ուսցի խորհուրդս եւ ասաց. «Ո՛վ երանելիդ փրաւադին անսուտ, որ զշրջանս ի ներքոյ հաստատութեանդ ցածուցանես, ուստ զիս³¹⁸. ո՛վ է քան զիս յառաջ կամ զկնի իմ գտանի³¹⁹, որ հնազանդէ զամենայն երկիր»: Եւ նա ասէ. «Յառաջ քան զքեզ Աստուած է, եւ զկնի քո բան³²⁰ եւ հոգին իւր³²¹, որ ի միմեանս յարակցեալ գան, որոյ իշխանութիւն իւր³²² յափտեան է, եւ դու³²³ վաղվադակի մեռանիս, զի ոչ խորհեցար զնանապարհէ քումմէ իրք»:

[184] **Աւնամիոս փիլիսոփայ ասէ.** «Այ՛ հաւր անապական, համաբուխ³²⁴, որ ի կամս իւր ունի զգաւրութիւն հաստատուն եւ հզաւր յամենայնի, բան եւ հոգի, եւ ինքն բնութիւն ամենակալ»:

[185] **Փիլիսոփոս.** «Յառաջ, քան զառաջին պատճառն այն, որ առաւել բարձեալն է, անիմանալին եւ միւսն ի նմանէ, որպէս զինքն այլ³²⁵, բայց ոչ այլապէս»:

[186] **Արամազդայ** ի տեսակ հոյ տեսանիս, վասն որոյ դու միայն զեռանդն յերկինս³²⁶ շրջափակ ստեղծեւ, որ հաստատեալ կայ ի լաւ ամպոց, անուան քո երկիրս ոչ բաւէ: Միդ³²⁷ Աստուած եւ Հայր ամենեցուն, եւ ոչ յայլմէ ունիս զայս, զի հանապազ ես, զհետ քո մի³²⁸ ճանաչեմ, զոր դու ծնար իբրեւ զքեզ եւ է Աստուած, Աստուծոյ որդի, բնութիւն ի բնութենէ քումմէ, տեսիլ գեղեցկութեան, դու ինքն եւ նա ի քեզ:

[187] **Վիրգելիոս**³²⁹ յերից միութեանց մին³³⁰ ի մարմնի տեսաւ, որի եւ յերից միութեանցն ոչ պակասի եւ ոչ բաժանի:

[188] **Արիստոտէլ.** «Ակն անաշխատելոյն Աստուծոյ ի նմանէն է զաւրութիւն ամենայնի, բան³³¹ եւ չիք ինչ յառաջ, քան զնա»:

³¹⁷ ՄՄ 4166 Թեղոս

³¹⁸ ՄՄ 6897 ինձ

³¹⁹ ՄՄ 6897 պատասխան ետ

³²⁰ ՄՄ 4166 բանն

³²¹ ՄՄ 6897 չիք

³²² ՄՄ 6897 չիք

³²³ ՄՄ 6897 + որ ուսար

³²⁴ ՄՄ 6897 համաբուղիս

³²⁵ ՄՄ 6897 չիք

³²⁶ ՄՄ 6897 յերկիր

³²⁷ ՄՄ 6897 մինդ

³²⁸ ՄՄ 6897 չիք

³²⁹ ՄՄ 4166 Վիրգելիոս

³³⁰ ՄՄ 4166 մինն

³³¹ ՄՄ 4166 բանն

[189] **Սոկրատ ասէ.** «Ոչ դատարկ խաւս է, որ ասացաւ³³² ի տան Աւգոստեա, ի Կտեբոսէ, որ ասաց³³³ մանուկն է բարի, զի³³⁴ Աստուածն Յիսուս թագավոր է ի վերայ երանելեաց այն, որ մշտնջենատու է, թողու զբնակութիւն իւր եւ գայ եւ անդրէն դառնայ»:

[190] **Սոփոկղէս.** «Մի է Աստուած, որ արար զերկինս եւ զայնաձիգս երկիր, եւ զծով, եւ զփականս հողմոց, եւ մեք մոլորեալք պատկերս անշունչս նկարեցաք ի նիւթս այլ եւ այլս, եւ ընծայ ստացաք եւ երկրպագութիւն, կարծելով³³⁵, թէ ուղեղ է»:

[191] **Գեոնակոչ ոմն ասաց** ցՓեստոս թագաւոր. «Մեծ բորբոքումն յերկին, որ ի վեր է, քան զերկին, եւ ի նմանէ դողան ամենայն երկինք եւ որ ընդ նոքաւ, եւ անծանալթն³³⁶ ամենայն խորք ի նմանէ. նա ինքն Աստուած հայր, որ յանձնէ իւրմէ անհայտ³³⁷ եւ որդի իւր եւ հոգի, ինքն յինքեան երրորդական ծաւալեցաւ ամենայն, յորմէ փոքր մասն հրեշտակք են եւ դու, որ ուսարդ լուռ լեր»:

[192] **Սողոմն** ի վախճանի տեառն զգայթակղութիւն մարդկան զգենու եւ ընդ աղաւտ երեւի յերկրի եւ ի սահմանս անմեղադրելիս աստուածութեան³³⁸, զապականութիւն շարշարանաց խափանէ, եւ *աստի ժողովուրդ հաւատացեալ նախանձ առնացոյ եւ յորժամ բարձրանայ իբրեւ զգատապարտեալ*, կախեալ կամաւ գրաբար զամենայնիսն³³⁹ առ ինքն գումարէ զարութեամբ:

[193] **Պղատոմն.** «Զիք գիտութիւն կատարեալ ոք, բայց որ արար զամենայն, նա գիտէ եւ ի նմանէ մի որդին, որ ոչ ընդ ժամանակաւ է, այլ մշտնջենատուակից³⁴⁰ ընդ նմա»:

[194] **Յայլ ոմն գեոնակոչ** ի տանարին Ապողոմնի հարցին եւ ասեն. «Մարգարեաց մեզ, ո՛վ սուրբդ եւ պարզեւոր գիտնական, զի՞նչ լինի տանարիս յայսմիկ», եւ ասէ. «Երրորդութիւն մի է միայն Աստուած բարձրեալ, եւ բան նորա անապական գայ եւ ի կուսէ երիտասարդունոյ ծնանի եւ ի կերպ հոյ եւ մարդոյ յաշխարհի շրջի եւ զամենայն ըմբոնէ, եւ հաց եւ գինի իւր պատարագ մատուցանի, նմա լինի տունս այս, զի տէր է անուն նորա եւ

³³² ՄՄ 6897 ասաց

³³³ ՄՄ 6897 + նմա

³³⁴ ՄՄ 4166 եբրաեցի *փ/ս* է բարի զի

³³⁵ ՄՄ 6897 *չ/ք*

³³⁶ ՄՄ 4166 անծանալթին

³³⁷ ՄՄ 6897 *չ/ք* որ յանձնէ իւրմէ անհայտ ՄՄ 4166 անհայր

³³⁸ ՄՄ 4166 աստուածութեանն

³³⁹ ՄՄ 4166 զամենիսեան ՄՄ 6897 եւ աստ ժողովեալ հաւատացեալ կախեալ կամաւ գրաբար զամենիսեան

³⁴⁰ ՄՄ 4166 մշտնջատու

ասեն ցնա. «Ուրեմն զո՞ւր վաստակեցաք», եւ ասէ ցնոսա. «Ապողոն ոչ յայտնեաց ինձ զնշմարիտս, զի ոչ գիտացի ես մինչեւ զայս ագի եւ բան, զոր ասացիդ, այլ անհաս լայնութիւն է նորա եւ ի վեր քան զերկինս յինքենէ³⁴¹»:

[195] **Վիրգելիոս**. «Ո՛վ³⁴² երանելի, փայտ, որ միածին³⁴³ տարածի ի վերայ քո³⁴⁴»:

[196] **Եպիֆանոս**. «Միտք ասեն եւ միտք լսեն, եւ այլն ամենայն խոյ եւ համր է³⁴⁵»:

[197] **Սոկրատ**. «Սկիզբն գիտութեան տգիտութիւն է»:

[198] **ՅԱղեֆսանդր³⁴⁶ քազատր հարցին**. «Ո՞ւր դիցո՞ւք զգանձս», զբարեկամսն³⁴⁷ եցոյց ասելով³⁴⁸. «Ի դոսա»:

[199] **ԶԹէոմաս³⁴⁹** ոմն կին պիւթագորական հարցեալ, թէ յետ քանի տուր մտցէ ի տուն կոոց այր, որ լինի ընդ կնոջ, եւ ասէ. «Իւրն մերձեալ³⁵⁰ նոյն³⁵¹ արին³⁵², իսկ ի յատարն³⁵³ ոչ երբեք³⁵⁴»:

[200] **Այլ բան**. «Պարտ է յաղփատութենէ փախչել եւ ի մեծ ծով անկանել, եւ ի վիմաց հոսել ի բարձանց³⁵⁵»:

³⁴¹ ՄՄ 4166 ինքեան է

³⁴² ՄՄ 6897 + երիցս

³⁴³ ՄՄ 4166 միածինն

³⁴⁴ ՄՄ 6897 որում աստուածային տարածի բազուկ

³⁴⁵ ՄՄ 6897 եմ

³⁴⁶ ՄՄ 4166 ցԱղեֆսանդրոս

³⁴⁷ ՄՄ 6897 + քն եւ նա զբարեկամս

³⁴⁸ ՄՄ 6897 անելով

³⁴⁹ ՄՄ 4166 զԹէոմաս

³⁵⁰ ՄՄ 6897 չիք

³⁵¹ ՄՄ 4166 բնագիրն ավարտվում է այստեղ

³⁵² ՄՄ 6897 արմ

³⁵³ ՄՄ 6897 յատարին

³⁵⁴ ՄՄ 6897 ոչ բնաւ

³⁵⁵ ՄՄ 6897 չիք Այլ բան. «Պարտ է ...ի բարձանց»:

RUZAN POGHOSYAN

“USEFUL AND BENEFICIAL SAYINGS OF PHILOSOPHERS”

Key words: Miscellany, Greek, Democritus, precept, original text, saying, Stobaeus, philosopher.

Armenian manuscripts of the *Sayings of Philosophers* have remained largely unexplored by scholars, unlike those in other languages. This is our first attempt to present an earlier version of the text, dating to the 13th century, which was either fully or partially copied in 14th-century manuscripts. A comparative analysis of the text reveals that many of the sayings exhibit parallels with the collection known as the *Corpus Parisinum*. We hypothesize that a selection of these sayings may have been compiled in the 11th or 12th centuries. It is also possible that this selection was made by the Armenian clergy, at the request of either the clerical elite or the patron of these manuscripts.

РУЗАН ПОГОСЯН

«ПОЛЕЗНЫЕ И ПОУЧИТЕЛЬНЫЕ ИЗРЕЧЕНИЯ ФИЛОСОФОВ»

Ключевые слова: Сборник, греческий, Демокрит, наставление, исходный текст, изречение, Стобей, философ.

Армянские тексты «Изречений философов», в отличие от аналогичных сборников на других языках, остаются в значительной степени неисследованными. В статье представлена наиболее ранняя редакция текста, датируемая XIII веком и либо полностью, либо частично воспроизведенная в рукописях XIV века. Сравнительный анализ текста показывает, что многие из изречений имеют параллели в сборнике, известном как *Corpus Parisinum*. Мы предполагаем, что подборка этих изречений могла быть составлена в XI или XII веках. Также возможно, что эта подборка была сделана по просьбе церковной элиты или заказчиков рукописей.